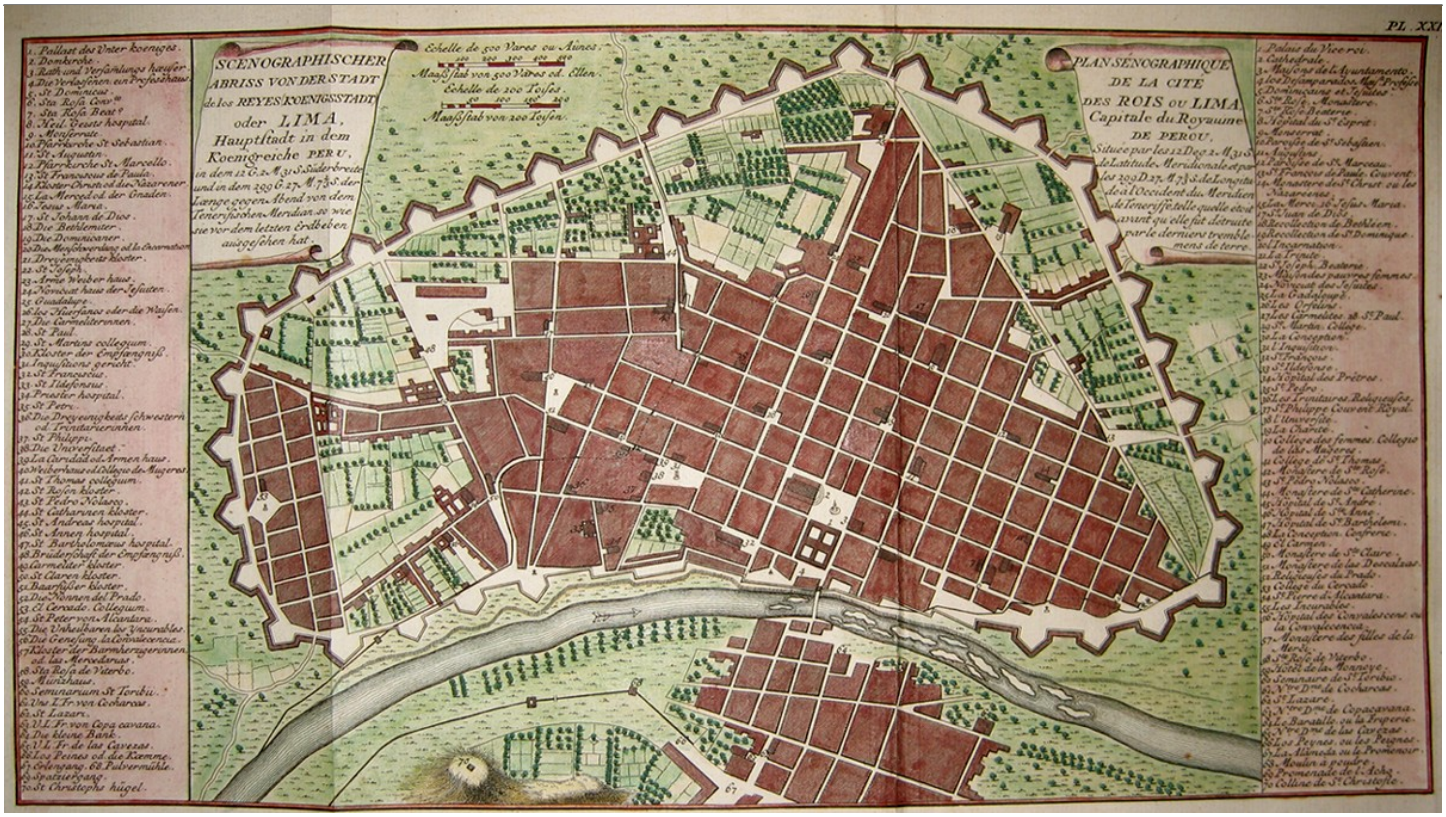

Lima, una ciutat amb arrels catalanes

Autor: Joan Galcerà Miralles
Data de publicació: 10-11-2025

De la seva interessant ponència “El Perú català entre el segles XVI i XIX”, que va presentar al convent de Sant Francesc de Montblanc el 3 d’agost de 2024, a l’onzena edició de la Universitat Nova Història, que podeu veure al compte de Youtube de l’Institut Nova Història, l’estudiós flixanco Joan Galcerà Miralles n’ha preparat tres articles per tal de posar-la a l’abast dels lectors per escrit. El primer article, que ja vam publicar, fou l’intitulat “El Consolat de Mar al Virregnat del Perú”; el segon, que també vam publicar, és “La Senyera a l’Armada del Sud (Virregnat del Perú)”; i el tercer és aquest que publiquem ara: “Lima, una ciutat amb arrels catalanes”.

Lima, la capital del Perú actual i també del Perú virregnal, va tenir des dels seus inicis arrel catalana. En presentaré en quest article un recull de mostres destacades, encara que n’hi ha moltes més.

Uns dels primers europeus d’arribar al territori van ser el mercedaris. Els mercedaris eren un orde religiós creat al 1218 a Barcelona, amb el suport reial de Jaume I i del bisbe de Barcelona Berenguer de Palou (1). Però què hi feien allí?

La fundació oficial de Lima com a nova ciutat va ser el 1535, i el 1534 ja hi ha constància dels mercedaris en aquelles contrades (2). Formaven part de la host de l’empresa privada anomenada Companyia de Llevant, que va ser fundada a Panamà el 1524 (3). Aquesta empresa va néixer amb la idea de colonitzar les terres de la costa del Pacífic del continent sudamericà. Igual que a l’Amèrica del nord, a l’Amèrica del sud també van ser les empreses privades les que van organitzar-se per colonitzar territoris, buscant nous llocs per establir-s’hi i per fomentar el comerç com a principal motor (4). El finançador destacat d’aquesta empresa va ser Gaspar d’Espinosa (banquer judeoconvers molt proper a la Cort i finançador anteriorment de l’expedició a les Moluques el 1525) (5), però també molts colons i comerciants que havien decidit invertir els seus estalvis. Aquestes persones eren de diversa procedència. En aquell moment, eren molts els qui necessitaven establir-se en un nou lloc buscant oportunitats, o bé perquè fugien per ser jueus o de religió protestant. Es van trobar a Panamà gent prou agosarada i decidida amb empenta empresarial, com per arriscar-se a

colonitzar aquelles terres tan llunyanes i desconegudes. Els mercedaris van actuar inicialment com a cavallers armats, tal com ja van fer a la conquesta de Mallorca i de València al segle XIII (6). Un cop al territori ocupat, els mercedaris feien labors de negociació amb els pobladors autòctons. Aprenien els seus idiomes i estudiaven el seu tarannà per aconseguir les fites proposades, evitant la violència al màxim, tenint en compte que ells eren un grup poc nombrós. Actualment, hi ha 23 països al món amb esglésies de la Mercè (17 a Amèrica) (7). El denominador comú de totes és l'escut inconfusible. Allí on tinguéssiu l'oportunitat, entreu a una església de la Mercè i sempre hi trobareu la senyera situada al pit de la Mare de Déu. Aquest escut, amb la creu del bisbat de Barcelona i les quatre barres com a signe reial, havia actuat sempre com a salconduit per a tots aquells que representaven el rei (8).

Escut de l'orde de la Mercè. Hi veiem la creu, donada pel bisbe de Barcelona Berenguer de Palou, i les quatre barres, com a símbol reial del rei Jaume I.

Lima serà fundada sobre un nucli de població ja existent d'unes 20.000 persones. La ubicació és a uns 8 km del mar i vora el riu Rimac (9). En aquest lloc, ja hi havia un entramat de cases i palaus, amb una xarxa de canals on el riu regava tota una gran extensió de terra fèrtil. Els ocupants europeus van construir el que seria el nou palau de govern sobre l'antic palau del reietó local. Per això, inicialment, aquesta ciutat s'anomenaria "Ciudad de los reyes". A més a més, en aquella època, i parlem del 1535, hi havia unes edificacions als voltants que eren anomenades "tambos". Els tambos eren utilitzats pels autòctons des de temps antics, com si fossin fondes a l'estil de com nosaltres les coneixem aquí a Catalunya. Doncs bé, ja en aquell temps primerenc, un d'aquests establiments ja va començar a anomenar-se com a "Tambo de los Caballeros de Balaguer" (10), la qual cosa volia dir que la presència de persones de nació catalana era un fet inqüestionable. També n'hi havia un que es deia "Tambo de Lima" (nom d'origen quítxua i que deriva del riu Rimac). Potser per això i per la seva ubicació, es va agafar com a nom de la ciutat, més curt i fàcil de pronunciar.

Al voltant del nou palau de governació i que després acabaria sent el palau virregnal, es dissenyaria un pla urbanístic seguint les ordenances de Carles I per a la construcció de les noves ciutats a Amèrica. Tanmateix, aquestes ordenances deriven del pla urbanístic que Francesc Eiximenis ja havia creat com a model al segle XIV-XV (11). L'estil renaixentista, els carrers quadriculats al voltant d'una plaça central, seria el que prevaldria i, a més a més, es marcaria el traçat amb regle i cordell (12). De fet, a causa d'això, la paraula "cordell" seria adaptada al castellà com a "cordel": la RAE en reconeix l'origen català, d'aquest nom comú (13).

Dins d'aquesta urbanització, s'hi establiren les persones més destacades dels nouvinguts. Però on viurien els colons civils que anaven arribant?

El Barri de Montserrat de Lima (14)

A continuació dels carrers quadriculats al voltant de la plaça Major, començava a aixecar-se tota una sèrie de cases, seguint el curs del riu Rimac. Aquestes cases buscaven l'aprofitament dels canals d'aigua construïts pels autòctons, de què ja els nouvinguts disposaven per a fer-ne un ús particular per als seus interessos personals i comercials. Malauradament per als pobladors originals, aquests havien acabat desplaçats de les antigues cases i apartats de qualsevol càrrec o privilegi anterior a l'arribada dels europeus. No solament això, van ser forçats a batejar-se com a nous cristians i a acceptar d'anomenar-se de forma diferent al seu nom original. Precisament un dels lloc per complir aquests tràmits va ser l'església de Montserrat i Sant Sebastià (15). Acabada de construir al 1554, marcava els límits del nou barri al qual acabaria donant nom. El barri de Montserrat va ser el primer barri de Lima on es van ubicar els colons nouvinguts. Per aquesta raó, el lloc es va convertir en l'autèntic pulmó de la ciutat i el de més bullici social: "Monserrate era el centro de recibimiento de los virreyes mediante el Portal de Monserrate en la muralla que delimitó Lima. Convirtiendose en el acceso principal hacia la Ciudad. [...] El tradicional barrio de Monserrate fue sede de negocios y talleres de diversa índole durante los años del virreinato. Allí, por ejemplo, funcionaron las denominadas ollerias, en las que se fabricaba la loza o ceràmica vidriada. También fue sede de dos molinos que representaron una de las principales actividades económicas durante la época: el de Pastrana (1613) y el de Monserrate (1634), que aprovechaba la fuerza del canal del mismo nombre para su funcionamiento. En este tipo de edificaciones se elaborava desde pólvora hasta harina de trigo – para la elaboración del pan – y otro tipo de productos alimenticios" (16). En aquest sentit, "el canal de Monserrate se ha determinado que tuvo un ancho de 4,40 metros y que està presente en los planos más antiguos de Lima, fechados en el siglo XVII" (17).

Als plànols més antics de Lima, del segle XVII, s'hi pot veure que el canal de Monserrate corria en paral·lel a un tram del sector oest de las muralles de la ciutat.

Precisament, van ser els mercedaris els qui van fer respectar els canals i camins prehispànics i això va ser determinant per al ràpid progrés de la ciutat. Això demostra el poder del mercedaris per sobre dels governants militars.

Com ja veiem, el nom de Montserrat està prou establert a Lima atès que dona nom actualment a un canal d'aigua, un carrer, un molí, una placeta, una portada, una estació de tren, una església, una parròquia, una comissaria i una escola. Va ser el bressol de la cultura criolla i ell lloc on la societat limenya més pròspera va viure gaudint dels principals teatres i de la música de guitarra (18). L'únic escorxador municipal era al barri de Montserrat (fins al segle XX), envoltat dels principals magatzems de productes que arribaven a la ciutat i en sortien (19).

Sants i santes

El 20 d'abril de 1586, naixia Isabel Flores d'Oliva, una noia que va ser batejada a l'església de Montserrat i Sant Sebastià, igualment com el seu veí Martí de Porres (20), nascut set anys abans, el 1579. Tots dos es van criar a la mateixa època al barri de Montserrat i tenen en comú que els van convertir en sants de l'església catòlica.

Com ja sabem, la corona hispànica va emprendre legítimament l'ocupació americana assumint tota l'organització eclesiàstica al nou continent, al marge del Papa de Roma. Per tant, en algun moment s'havia de justificar que la confiança portaria bons resultats per a la església catòlica.

Santa Rosa de Lima (21): És la primera santa canonitzada del Nou Món i és la patrona del Perú, d'Amèrica, de les Índies i de les Filipines. És invocada com a patrona dels floristes i jardiners, contra les erupcions volcàniques i en cas de ferides o per solucionar conflictes familiars. Originalment anomenada Isabel Flores d'Oliva, va morir al 1617, quan era el virrei del Perú, en aquell moment, Francesc de Borja i Aragó (príncep de Esquilache)(22), que hi exercí de virrei des de 1615 a 1621. Fou ell qui va començar de forma decidida les primeres gestions per a què el Vaticà la tingués ja en consideració per a beatificar-la. Francesc de Borja i Aragó, segons la historiografia oficial, havia nascut viatjant pel mar Mediterrani l'any 1583: era fill de Joan de Borja i Castro, I comte de Mayalde —tercer fill de sant Francesc de Borja— i de Francisca d'Aragó i Barreto, I comtessa de Ficalho i descendent del rei Ferran II d'Aragó. Finalment, va ser la seva descendent, la virreina Ana de Borja Centelles Doria i Colonna, al 1670 (23), qui va aconseguir veure consagrada l'acceptació del Vaticà com a santa. La virreina Anna de Borja era la dona del virrei Pedro Antonio Fernández de Castro, Conde de Lemos (24). Era fill de Francisco Fernández de Castro Andrade i Portugal, IX comte de Lemos, i d'Antonia Téllez-Girón, filla del III duc d'Osuna. Malgrat ser l'esposa del Virrei, va ser ella qui va tenir un perfil més protagonista gràcies al seu carisma, i és recordada al Perú com la "virreina". Una de les fites més importants d'aquesta "virreina" va ser la iniciativa de protecció davant dels atacs pirates i la consagració de l'església de la Mare de Déu dels Desemparats i Sant Josep, en una ubicació estratègica darrere del palau virregnal. Just creuar el pont del riu, accedies a la ciutat de Lima intramurs i et trobaves l'església a mà esquerra. Des d'allí, es controlava tothom qui entrava a la ciutat i en sortia. Com a bona valenciana, Anna de Borja (Gandia, 1640) va potenciar aquesta església, protagonisme que va durar fins a mitjans del segle XX. Sent ella de Gandia, va tenir molt d'interès i molta devoció per Santa Rosa de Lima, que, com l'origen de família ens indica, era d'Oliva, localitat tocant de Gandia.

Església de Mare de Déu dels Desemparats i Sant Josep (25)

"En 1629 un valenciano afincado en Lima, Bartolomé Calafe, obtuvo la cesión de un terreno ubicado entre las Casas Reales y el flamante puente de Piedra, para levantar a sus expensas una capilla en honor a Nuestra Señora de los Desamparados. El 30 de enero de 1672 fue consagrado el templo. Allí hubo derroche de celebraciones: arcos triunfales, fuegos artificiales, altares, carros, colgaduras, músicas y mil adornos más. La procesión se vio acompañada por la nobleza, las autoridades, gremios y numeroso gentío. La imagen fue llevada hasta su sitial en andas de plata. Con el favor del Virrey Conde de Lemos y la Virreina doña Ana de Borja que, como buena valenciana, le daba culto".

Efectivament, la presència potent de valencians a Lima es va traduir en la construcció de l'església de la Mare de Déu

dels valencians. A més a més, es va situar al lloc més estratègic i més vistós de la ciutat. S'erigí en l'església més alta i imponent de Lima fins que els diferents terratrèmols, freqüents en aquestes contrades, li va anar rebaixant l'alçada a cada reconstrucció. Va arribar a finals del segle XIX com un edifici d'estil neobarroc (26). A principis del segle XX, li van fer una façana nova d'estil neoclàssic. Finalment, al 1939, es va enderrocar tot l'edifici per a fer una ampliació dels jardins del palau de govern. El govern peruà va voler compensar els jesuïtes, que van ser durant tot aquest temps els propietaris del temple, amb un nou edifici totalment despersonalitzat situat a quatre quilòmetres als afores de la ciutat vella. Actualment, el nom de "Desemparados" es refereix a un carrer i a una antiga estació de tren que fa funcions de museu (27).

Església de la Mare de Déu dels Desemparats i Sant Josep a Lima. Segle XVII.

Virregnat i Virreis

Un cop la ciutat de Lima va començar a agafar forma el 1535 i la resta del territori es va anar controlant i repartint segons les capitulacions establertes amb el rei Carles I, la monarquia s'assegurà la seva presència establint-hi un virregnat el 1542, que era la mateixa administració que se seguia a tots els territoris de presència catalana. Com ja sabem, va haver-hi moltes disputes per l'assentament definitiu d'aquestes capitulacions. Per això es van posar a matadegolla entre els protagonistes de l'empresa d'ocupació i explotació d'aquest territoris. L'ambició es va desfermar un cop es va descobrir l'abast d'aquestes contrades i la quantitat de riqueses que se'n podia obtenir. Lògicament, la monarquia tenia clar que repartir grans territoris entre pocs (socis de l'empresa Companyia de Llevant) no era del seu interès. Enfrontar-los entre ells va ser una manera sibil·lina de debilitar-los. L'arribada de la Inquisició a partir de 1569 va tenir com a primera missió esborrar la seva presència física, fins i tot dels descendents familiars, A més a més, el seu patrimoni i privilegis van ser requisats completament (28).

Dels vora quaranta virreis durant els 282 anys de virregnat, solament dos són clarament reconeguts com a catalans. Els dos de la dinastia borbònica: Manel d'Oms i de Sant Pau (29), primer virrei borbònic al Perú, i Manel Amat i Junyent (30), probablement un dels virreis que més temps va exercir el càrrec, 15 anys. Dels virreis de la dinastia dels Àustries, almenys cinc d'ells són de nació catalana pels antecedents familiars. Aquest tema serà desenvolupat en un proper article.

Bancs de crèdit

Segons el llibre Desafíos Transatlánticos, Mercaderes, Banqueros y el Estado en el Perú virreinal 1600-1700, de Margarita Suárez, professora d'Història de la Universitat de Londres, van existir a Lima set bancs de crèdit entre el 1593 i el 1640, coincidint amb el Consolat de Mar de Lima. Suárez destaca l'origen d'aquest tipus de bancs a la península, en la Taula de Canvi de Barcelona (31).

Aquests bancs de Lima s'avalaven pels seus propis fiadors (mercaders), que n'assumien tot el risc. És a dir, actuaven finalment com a bancs privats. Van finançar gran part de les inversions en les mines de Potosí i d'altres del territori, així com gran part de les inversions en infraestructures del Virregnat. Concedien préstecs per a les transaccions marítimes i avalaven tant els mercaders així com la flota de la Corona. El Virrei els va concedir la recaptació tributària fins al 1639, quan ho va continuar fent el Consolat de Mar de Lima. Finalment, els set bancs, en diferents moments, van fer fallida i els seus responsables van anar a la presó. El motiu d'aquestes fallides es mereix un article específic que ja es farà en un altre moment.

Dels set banquers, dos els tinc identificats clarament com a catalans:

El banc de Juan Vidal: Va operar des del 1597 fins al 1613. Un cop va fer fallida i va ser jutjat, li anoten aquesta declaració: "Argumentó que era una persona "sigura i abonada", y que la cantidad de plata que quedaba en su tienda no era mucha; además, el funcionamiento de su tienda sería por tiempo limitado, pues pretendía "alzar tienda" e irse a

los reinos de España. Però igualmente, le fue impuesta una fianza de 50 mil pesos" (32). El cognom Vidal ja ens indica els seus orígens.

Casa de Juan Vidal al segle XVII segons l'arquitectura virregnal de Lima. (Léonce Angrand, Imagen del Perú en el siglo XIX. Editorial Carlos Milla Batres, Barcelona, 1972).

Banc de Joan de la Coba: La historiografia oficial anomena el sevillà Juan de la Cueva com el més gran banquer de Lima d'aquella època. Des de 1608 fins a 1635, Juan de la Cueva es va erigir com el banquer i home de negocis més important del virregnat del Perú. Per les seves mans, van passar les més grans transaccions comercials i de finançament dels fets més rellevants d'Amèrica del Sud. Finalment, el 16 de maig de 1635, el banc va fer fallida gegantina que va afectar una llarga llista de creditors. Encara que els bancs s'anomenaven bancs públics, eren avalats per mercaders i per homes acabalats. Ni el virregnat ni la corona avalaven res de res, per això es consideraven bancs privats a tots els efectes. El concurs de creditors va durar quasi dos segles i mig. Va ser al 1880 quan va quedar satisfet l'últim. L'enrenou generat a Lima i a tot el virregnat va ser majúscul i la figura de Juan de la Cueva va ser objecte de burla i destinatari de molta obra sarcàstica en forma d'obres de teatre i cròniques literàries. És en aquestes obres, satíriques però honestes, on surt el veritable nom original de Juan de la Cueva, Johán de la Coba: "Una de las avenidas que conducen a la plaza de Bolívar es conocida hoy mismo por el pueblo con el nombre de calle de Johán de la Coba, y en ella existe la casa que habitó el banquero" (33).

Escriptors i cronistes literaris

La historiografia oficial es basa en l'àmplia crònica de conquesta per enfilar un relat històric d'acord amb els interessos d'Estat. Dins dels molts cronistes i escriptors del segles XVI i XVII, trobarem personatges de nació catalana amagats en noms i orígens diferents. Malauradament, la seva obra es va veure afectada per la censura imposada des de 1560 en tots els llibres relatius a Amèrica (34).

Esmentem-ne uns quants de destacats:

Joan Anello Palau Oliva (1572 - 1642) (35): Oficialment, l'anomenen Giovanni Anello Oliva, jesuïta nascut a Nàpols al segle XVII. Va escriure Historia del Reyno y provincias del Perú y varones insignes en santidad de la Compañía de Jesús, el manuscrit es conserva a la biblioteca del Museu Britànic en Londres. La seva crònica davant dels ulls dels censors és una forta crítica antihispana en general. Això li va significar la no publicació del seu llibre.

Giovanni Anello Oliva és, en realitat, Joan Anello Palau Oliva (jesuïta i escriptor de nació catalana).

Joan de Santa Cruz Pachacuti (finals segle XVI – principis segle XVII) (36): Cronista d'origen indígena andí. No se sap res de la seva biografia, però és trobat repetidament com a Joan. Va escriure al 1613 Relación de antigüedades de este Reyno del Perú. La seva obra narra les tradicions incaiques, especialment els càntics quítxues. Una obra que està amanida amb un discurs barroc propi d'un catòlic coneixedor de les idees de la Contrareforma.

Alonso Carrió de la Vandera (1715 – 1783) (37): Oficialment, és d'origen asturià. Va escriure El Lazarillo de ciegos caminantes. Parla d'un viatge de Buenos Aires a Lima seguint les postes de correus. Les postes de correus van ser implementades i gestionades pel Consolat de Mar de Lima. Era una guia dels viatges amb mula per als comerciants. El cognom Carrió no és asturià.

Juan de Miramontes (finals segle XVI – principis segle XVII) (38): En la seva biografia, no hi surt on va néixer. Fou un

militar que formà part de l'Armada del Mar del Sud. Destacà per escriure una obra poètica que marcaria una tendència a l'Amèrica hispànica. La seva obra mestra és el llibre anomenat Armas Antárticas (1609) (39). Paul Firbas, intel·lectual peruà establert als Estat Units, va fer el treball de recull de les parts disperses i va aconseguir editar-lo per primer cop sencer el 2006. Paul Firbas escriu (40):

"El valioso estudio inaugural de esta edición crítica sitúa el poema de Miramontes precisamente en el 'gran tiempo' de la épica culta renacentista (Orlando Furioso), los modelos de la epopeya histórica (La Araucana, Os Lusíadas) y la tradición épica latina (Eneida, Farsalid)".

Juan de Miramontes descriu Armas Antárticas com un poema èpic en vint cants i 1.704 octaves reials, dedicat al nou virrei del Perú, el poeta Juan de Mendoza Luna, marquès de Montesclaros. En l'obra, hi tracta bàsicament de tres grans temes: l'èpica d'ocupació del Perú convertint els seus protagonistes en "conqueridors", descriu la figura i les gestes de Francis Drake com si el conegués personalment i relata personatges, cultura i paisatges del Perú andí.

La primera notícia sobre aquest manuscrit és de D. Felix Cipriano Coronel Zegarra el 1879. No se sap l'origen de Miramont o Miramontes , però pel fet de no saber-se ja fa pensar que algú que sap escriure poemes en octaves reials no pot ser de gaire lluny del Mediterrani.

Independència del Perú

L'any 1826, fa 192 anys, el general de l'exèrcit alliberador Bartomeu Salom Borges (41) forçava la rendició de la Fortaleza Real de San Felipe, que defensava la ciutat i el port d'El Callao - Lima (Perú), convertida en la darrera possessió de l'imperi hispànic al continent sud-americà. Amb la rendició de la guarnició militar de San Felipe, es posava fi a tres segles llargs de dominació militar i explotació colonial hispànica de Sud-Amèrica. Bartomeu Salom Borges, nascut a la ciutat colonial de Puerto Cabello (a l'actual Veneçuela) l'any 1780, era fill de la família formada pels comerciants mallorquins Gabriel Salom i Magdalena Borges, establerts a Amèrica a finals del segle XVIII.

Dels mercedaris, en podem dir que, tal com van ser presents en la formació inicial de la ciutat de Lima, també van ser protagonistes del procés d'independència (42):

"En medio de las ansias por la independencia del Perú, fueron muchas las expresiones de misericordia que Nuestra Santísima Madre de la Merced tuvo con las huestes independentistas que, en justo anhelo de libertad, clamaron a esta buena Madre por protección, quedando antecedentes en múltiples registros históricos, como el gesto de los insurgentes en la Revolución del Cusco de 1814 que sacaron en procesión por las principales calles de la ciudad la imagen de nuestra Madre, quien portaba la bandera de la Revolución manifestando el amor y confianza que le profesaban. Posteriormente, los ejércitos independentistas dirigidos por el general San Martín imploraron en todo momento la protección de la Virgen de las Mercedes proclamándola como su generala, manifestaciones que atestiguan la gran cercanía de María de la Merced en estas nuevas tierras, que iban consolidando su fe y devoción animados por tan sin igual patrona. Llegada la ansiada libertad y proclamada la Independencia del Perú, el I Congreso Constituyente de la República, en sesión plenaria del 22 de septiembre de 1823, presidida por Tomás Forcada, presentó la proposición que el Congreso declarase por un decreto a la Virgen Santísima de las Mercedes, Patrona de las Armas. Cada uno de estos acontecimientos y reconocimientos a Nuestra Santísima Madre, María de la Merced, atestiguan el profundo fervor que profesan el Estado Peruano junto a sus Fuerzas Armadas a su Patrona y Gran Mariscala por la maternal intervención conseguidos a lo largo de su historia".

Lima, Basílica de la Mercè. Foto feta el 3 de setembre 2023 per En Joan Galcerà.

Veiem, a continuació, com les institucions de la República del Perú fan cada any homenatge nacional a la Mercè, cada 24 de setembre, amb una parada militar. O sigui, els peruans homenatgen una Mare de Déu catalana amb les quatre barres ben visibles al pit, com a commemoració de la seva llibertat i independència d'Espanya (43).

Imatge de la Mare de Déu de la Mercè a Lima (el Perú), amb les quatre barres catalanes ben visibles al pit. Font: portal https://mercedarios.pe

Altres catalans destacats de Lima

Oscar Miró Quesada (periodista). (Lima,1884 – Lima,1981) (44). Oscar Miró Quesada va ser l'iniciador del periodisme científic al Perú i al món. Va escriure, durant la seva llarga vida, sobre totes les teories científiques importants que van tenir influència mundial. El seu pare era José Antonio Miró, director d'El Comercio, diari fundat a mitjans del segle XIX.

Emilio Harth Terré (arquitecte). (Lima, 1899 – Lima, 1983) (45). Fill de l'alsacià Charles Emile Harth Frantz i de la peruana Marie Louise Terré Puyó. Harth Terré va ser l'arquitecte que va adoptar l'estil neohispànic a Lima. En altres paraules, qui va redissenyar les façanes del centre històric, i va introduir les conegudes tribunes de fusta ("balcones" de Lima) tan característiques i famoses pel turisme. En el passat, les tribunes eren de pedra i seguien un estil inicialment renaixentista propi del segle XVI. Amb el temps i l'efecte dels terratrèmols, es van veure forçats a canviar la pedra per la fusta, atès que era més econòmica i més soferta. D'altra banda, Harth Terré va fer l'última reforma a la façana de la basílica de la Mercè de Lima (façana actual), així com importants obres a l'ajuntament i a la catedral de Lima.

Mansió d'Esquivel (coneguda també com a Casa Pilatos). Aquesta casa és de les més antigues de Lima i s'hi pot observar les tribunes de pedra. La seva construcció d'estil renaixentista data de finals del segle XVI. Va ser la primera sinagoga d'Amèrica al 1590 i va estar operativa fins al 1635 (foto dels anys 30 del segle XX). (46)

Mansió Esquivel actualment. S'hi pot apreciar les tribunes de fusta reconstruïdes que en despersonalitzen els orígens. A més, en diuen "balcones de Lima" i ho associen amb un origen andalús i morisc. Avui en dia, és l'edifici del Tribunal Constitucional del Perú (47).

Miguel Grau (militar) (1834 -1879) (48): Era nét d'un català nascut a Sitges el 1760, Joan Francesc Grau i Girona, que va viatjar a Colòmbia a la recerca de fortuna. El seu fill, Juan Manuel Grau, va lluitar a la guerra de la independència sota les ordres de Simón Bolívar i es va quedar al Perú.

El jove Miguel es va fer mariner i va acabar protagonitzant les gestes marineres més importants de la història del Perú, coincidint amb la seva guerra contra Xile a mitjans del segle XIX. Avui en dia, l'almirall Miguel Grau és l'heroi nacional més reconegut.

Aquest és l'escut del club de futbol Atlético Grau de la ciutat de Piura al nord del Perú (49)

Ignasi Martorell Miret (arquitecte): Va aixecar les torres de la catedral de Lima entre 1794 i 1797. Era de La Riba (Alt Camp, Principat de Catalunya) (50).

Agustí Querol Subirats (escultor) (1860 – 1909) (51). Va realitzar el monument a Francisco Bolognesi (heroi peruà de la guerra amb Xile), inaugurat el 1905 i erigit a la plaça Bolognesi. Agustí Querol era de Tortosa, i no va ser mai a Lima.

Marià Benlliure (escultor): (1862 – 1947) (52). Va realitzar el monument a San Martín (heroi de la independència del Perú), inaugurat el 1921. Actualment, la plaça de San Martín -i la seva estàtua- és un dels llocs turístics més coneguts de Lima. Marià Benlliure era de València, del barri del Carme, i no va ser mai a Lima.

Pere de Noguera (entallador i escultor): (1592 - 1656). Tenint obrador a Lima, va realitzar nombroses obres. La principal i més reconeguda, el cadirat de fusta de la catedral de Lima (cent seients), inaugurat el 1623. Pere de Noguera va néixer a Barcelona (53).

Pedro Paulet (precursor de l'aeronàutica): (1874 – 1945). Va ser el primer de construir un motor de coet de propulsió líquida i un sistema modern de propulsió de coets al Perú. Experimentava amb coets de pirotècnia quan era petit. Va ser molt considerat per les nacions capdavanteres, fins i tot per Wernher von Braun. Malauradament, el govern peruà no va donar suport a la seva carrera científica i el va promocionar solament com a diplomàtic al servei del Perú. Nascut a Arequipa, el cognom Paulet fa pensar en un possible origen català (54).

Població de Santa Maria del Mar: Situada a 60 km al sud de Lima, seguint la costa (55).

La butifarra: Entrepà típic de Lima en el qual s'hi fica carn de porc. Ja és mencionada al segle XIX, quan era un típic menjar de carrer (56).

Ball de dimonis: El ball de dimonis a Lima era típic per Sant Joan. També va ser freqüent per Corpus Christi i per Carnaval. Se'n sap l'origen a la Península Ibèrica, però no se'n diu on exactament. Després de la independència del Perú, va ser la població afroamericana qui va seguir la tradició. Des de llavors, l'anomenen "Son de los Diablos" (57).

"Sigue el son de los diablos. (1830)".

Jironear: Explicaré un fet curiós dels carrers de Lima. Els carrers més comercials del centre són anomenats "Jirones". Per exemple: calle Jirón de la Unión, calle Jirón Callao, calle Jirón Ica, etc. D'on ve això? No hi ha ningú que sàpiga explicar d'on ve el mot Jirón, però sí que se n'explica què vol dir. Fa referència principalment al carrer Jirón de la Unión, que es deia, antigament, calle Mercaderes. És el carrer més cèntric de Lima, on hi havia les botigues més distingides i els tallers artesanals des del segle XVI. A Lima, en diuen "Jironear" del fet que les famílies, antigament, riques o pobres, es vestien de la forma més elegant que podien i passejaven per aquest llarg carrer, fent-se veure i gaudint d'un dia agradable amb la distinció que això donava. Dit això, no puc estar-me de recordar un altre verb que també s'utilitza a una ciutat ben catalana, Girona, com és "Gironejar". Com que ningú no defineix l'origen de la paraula "Jironear", goso poder conjecturar lliurement aquesta possible relació etimològica (58).

Cloenda

Quan parlem de la companyia de Llevant, ens referim a la societat formada pels anomenats, segons la historiografia espanyola, Francisco Pizarro i Diego de Almagro, principalment. Així com també Hernando de Luque i Gaspar Espinosa. La Real Academia de la Historia de España (RAH) explica com un illetrat, criador de porcs, promociona de soldat a "rico hacendado" i és capaç d'organitzar una societat mercantil amb un altre illetrat i prendre la iniciativa de conquesta i explotació de terres, pactant unes capitulacions molt ambicioses amb l'emperador Carles V en persona. Òbviament, tot això sembla del tot irreal. Des de l'Institut de Nova Història, estudiosos com En Pep Mayolas i En Carles Camp ja han descobert una possible identitat d'aquests personatges i, com és de suposar, de nació catalana: En Francesc Pinós De So i Carròs com a Francisco Piçarro, i En Jaume (Diego) d'Aragó-Dalmau com a Diego d'Almagro.

Des d'aquest punt de partida, amb dos catalans d'alta noblesa, directament relacionats amb la Cort, tot el que va venir després és una transposició del que es venia fent a Europa, fet a Amèrica, i fet tot com ho fèiem els catalans en aquella època.

Notes

(1) Vegeu, al web de la Basílica de la Mercè, Barcelona: https://www.basilicadelamerce.com/ca/134-lordre.html. Vegeu també l'entrada a Wikipedia en Català: https://ca.wikipedia.org/wiki/Orde_de_la_Merc%C3%A8. També l'article al web de l'Institut Nova Història de Joan Romeu, "Història de l'orde de la Mercè", en línia: https://www.inh.cat/articles/Historia-de-l-orde-de-la-Merce-i-com-Barcelona-mante-dues-patrones-

(2) Vegeu "Mercedarios en la evangelización del Perú":

https://www.dhial.org/diccionario/index.php?title=MERCEDARIOS_EN_LA_EVANGELIZACI%C3%93N_DEL_PER%C3%9A

(3) Vegeu "La Compañía de Levante": https://historiaamericana.es/la-compania-del-levante/

(4) Vegeu "Armas de la conquista española": https://www.museodetalca.gob.cl/colecciones/armas-de-la-conquista-espanola/conquista-espanola-una-empresa-privada

(5) Vegeu "Biografía y vida de Gaspar de Espinosa": https://www.biografiasyvidas.com/biografia/e/espinosa_gaspar.htm

Vegeu l'entrada corresponent a Gaspar de Espinosa a Wikipedia: https://ca.wikipedia.org/wiki/Gaspar_de_Espinosa

(6) Vegeu l'entrada "Mercedaris", com a cavallers armats: https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/mercedari

(7) Vegeu, a la web de la Basílica de la Mercè, Barcelona: https://www.basilicadelamerce.com/ca/134-lordre.html. Vegeu també l'entrada a l'Enciclopedia catalana: https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/mercedari

(8) Vegeu l'entrada "Orde de la Mercè" a wikipedia: https://ca.wikipedia.org/wiki/Orde_de_la_Merc%C3%A8

(9) Sobre Juan Gunther, vegeu aquestes dues fonts següents:

A LimaParísLima i a Scribd: https://limaparislima.wordpress.com/2021/10/20/historiadelperu-1535-la-lima-de-taulichusco-curaca_yana-servidor-del-inca-juan_jose_pacheco_ibarra-juan_gunther_doering/

https://es.scribd.com/document/522271375/Lima-Juan-Gunther-Doering-y-Guillermo-Lohmann-Villena-1

(10) Vegeu "La Lima de Taulichusco" (prehispànica): https://tuymihistoria.blogspot.com/2014/01/la-lima-de-taulichusco.html

(11) Vegeu UIB Repositori: https://dspace.uib.es/xmlui/handle/11201/166833. També Francesc Eiximenis https://www.enciclopedia.cat/historia.-politica-societat-i-cultura-dels-paisos-catalans/francesc-eiximenis

(12) Vegeu "Paisajes urbanos de América y Filipinas": https://www.cultura.gob.es/cultura/archivos/difusion/mc-difusion/paisajes-urbanos-america-filipinas/modelo-ciudad.html

(13) Vegeu Diccionario RAE: https://dle.rae.es/cordel

(14) Vegeu David Pino: Barrio Monserrate: https://www.youtube.com/watch?v=J0L6zqK_fPQ

(15) Vegeu Església de Montserrat i Sant Sebastià: https://perucatolico.com/parroquia-nuestra-senora-de-montserrat-y-san-sebastian-hermosas-iglesias-en-el-centro-de-lima/

(16) Vegeu "Análisis Barrio de Monserrate": https://issuu.com/ximenarobsov/docs/monserrate

http://urban-networks.blogspot.com/2013/04/resiliencia-urbana-el-caso-de-lima-y.html

(17) Vegeu “Lima Bajo tierra”: https://cosas.pe/cultura/235004/lima-bajo-tierra-el-canal-de-monserrate/

(18) Vegeu “El renacer del barrio de Monserrate”: https://elcomercio.pe/lima/patrimonio/el-renacer-del-barrio-de-monserrate-cercado-de-lima-noticia/?ref=ecr

(19) Vegeu la comunicació de Joan Galcerà “El Barri de Montserrat de Lima” al 22è Simposi sobre la Història censurada de Catalunya”, Arenys de Munt, 17 de novembre de 2023: https://www.youtube.com/watch?v=YoN-L5ja3m0

(20) Vegeu-ne l’entrada de Wikipedia: https://es.wikipedia.org/wiki/Mart%C3%ADn_de_Porres

(21) Vegeu “Dominicos”: https://www.dominicos.org/quienes-somos/grandes-figuras/santa-rosa-de-lima/

(22) Vegeu Francisco de Borja y Aragón, Principe de Esquilache. Relación y Sentencia del virrey del Perú (1615 – 1621). Edició a cura de María Inés Zaldívar Ovalle: Borja y Aragón, F. D., & Zaldívar Ovalle, M. I. (2016). Relación y sentencia del virrey del Perú (1615-1621). http://hdl.handle.net/11354/1676

(23) Vegeu “La Virreina Ana de Borja, Condesa de Lemos”: https://slidetodoc.com/la-virreina-ana-de-borja-condesa-de-lemos/

(24) Vegeu “El Virreinato de Don Pedro Antonio Fernández de Castro, Décimo Conde de Lemos, en el Perú, según documentos de la casa de ALBA, 1667 – 1672”: https://www.cervantesvirtual.com. També l’entrada a wikipedia: https://es.wikipedia.org/wiki/Pedro_Antonio_Fern%C3%A1ndez_de_Castro

(25) Vegeu “Mapas del Perú del Siglo XVII”: https://www.cervantesvirtual.com/portales/juan_del_valle_y_caviedes/imagenes_mapas/imagen/imagenes_mapas_07_lima_virreinal_1687_juan_del_valle_caviedes_pedro_nolasco_detalle/

(26) Vegeu “La Virgen de los Desemparados”: https://www.tesorosdelafe.com/articulo-90-la-virgen-de-los-desamparados

(27) Vegeu “Iglesia de los Desamparados Lima” (diferents èpoques): https://limaunahistoria.blogspot.com/2017/07/iglesia-de-los-desamparados.html

(28) Vegeu Tribunal del Santo Oficio de la Inquisición de Lima (1569-1820), tomo I y tomo 2. Autor: J. Toribio Medina. Santiago de Chile. Imprenta Gutemberg. 1887. Vegeu també Entre Ángeles y demonios. María Pizarro y la inquisición de Lima 1550-1573. Vol. 2, Autor: René Millar Carvacho. Pontificia Universidad Católica de Chile. Ed. 2007 (Pàg. 382):

https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=33440205

(29) Vegeu Mamel d’Oms i de Santa Pau. Enciclopèdia Catalana: https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/manuel-de-sentmenat-oms-de-santapau-i-de-lanuza

(30) Vegeu Historia del Perú. Manel Amat i Junyent: https://historiadelperu.info/virreyes-del-peru/manuel-amat-y-juniet/

(31) Vegeu Desafios Transatlánticos, Mercaderes, Banqueros y el Estado en el Perú virreinal 1600-1700. Autora: Margarita Suárez, Ed. 2001. (Pàg. 63)

(32) Idem, pàg.55

(33) Vegeu Tradiciones peruanes, de Ricardo Palma, Tomo II, Ed. Montaner y Simón, Barcelona, 1894. Pàg. 166. Vegeu també Biblioteca virtual Miguel de Cervantes sobre Joan de la Coba: https://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/tradiciones-peruanas-tercera-serie--0/html/01559788-82b2-11df-acc7-002185ce6064_17.html

(34) Vegeu Història de la literatura Vol. 2 escrit per l’acadèmica Raquel Chang-Rodriguez, publicat al 2017. Fondo editorial. Pàg. 80.

(35) Vegeu “Memorias Chilenas sobre Joan Anello Palau Oliva”:

https://www.memoriachilena.gob.cl/602/w3-propertyvalue-130042.html

També l'entrada corresponent a la Wikipedia en Italià: https://it.wikipedia.org/wiki/Joan_Anello_Oliva

(36) Vegeu "La ambigüedad de don Joan de Santa Cruz Pachacuti" (Pàg. 9): https://www.academia.edu/11120046 5/Don_Juan_de_Santacruz_Pachacuti_Yamqui_Salcamaygua_sacerdote_del_Cerro

(37) Vegeu l'entrada a Wikipedia "Alonso Carrió": https://es.wikipedia.org/wiki/Alonso_Carri%C3%B3_de_la_Vandera

(38) Vegeu l'entrada a Wikipedia "Juan de Miramontes": https://es.wikipedia.org/wiki/Juan_de_Miramontes_y_Zu%C3%A1zola

(39) Vegeu el llibre Armas Antárticas de Juan de Miramontes: https://archive.org/details/armas-antarticas-juan-de-miramontes-y-zuazola/page/390/mode/2up

(40) Vegeu Armas Antárticas de Juan Miramontes, Estudio, edición crítica y notes de Paul Firbas. Ed. Fondo editorial Univ. Pontificia (Perú, 2006): https://books.google.es/books?id=gjFr4D1NIrsC&lpg=PA153&dq=armas+antarctica%27s+firbas&pg=PP1&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

(41) Vegeu l'article de Marc Pons, "Bartomeu Salom allibera la darrera possessió hispànica de Sud-amèrica", publicat al digital El Nacional el 22 de gener del 2018: https://www.elnacional.cat/ca/efemerides/bartomeu-salom-allibera-darrera-possessio-hispanica-sud-america_231405_102.html

(42) Vegeu "Mare de Déu de la Mercè, Patrona de les armes del Perú": https://perucatolico.com/maria-de-la-merced-patrona-de-las-armas-de-la-republica-del-peru/

(43) Vegeu "Bicentenario de la proclamación de la Virgen de la Merced como patrona de las armes del Perú": https://mercedarios.pe/bicentenario-de-la-proclamacion-de-la-virgen-de-las-merced-como-patrona-de-las-armas-del-peru/

També "Parada militar": https://www.gob.pe/institucion/ccffaa/noticias/520797-fuerzas-armadas-rindieron-un-emotivo-homenaje-a-la-virgen-de-la-merced-gran-mariscala-y-patrona-de-las-armas-del-peru

(44) Vegeu el Web d'Oscar Miró Quesada: https://oscarmiroquesada.blogspot.com/2006/06/oscar-mir-quesada-de-la-guerra-racso.html

(45) Vegeu l'entrada de la wikipèdia "Emilio Harth Terré": https://es.wikipedia.org/wiki/Emilio_Harth_Terr%C3%A9

(46) Vegeu "Tribunas de piedra" (estil renaixentista Segle XVI): https://www.limalaunica.pe/2010/09/la-casa-de-pilatos.html. També

"Sinagoga de Lima": https://www.morasha.com.br/es/comunidades-de-la-di%C3%A1spora/la-comunidad-judia-en-peru.html

(47) Vegeu "Balcones de Lima": https://apuntesdearquitecturadigital.blogspot.com/2018/03/los-balcones-de-lima-historia-y-defensa.html

(48) Vegeu "Biografia y vida de Miguel Grau": https://www.biografiasyvidas.com/biografia/g/grau_miguel.htm

(49) Vegeu l'entrada "Club Atlético Grau" de la Wikipèdia: https://es.wikipedia.org/wiki/Club_Atl%C3%A9tico_Grau

(50) Vegeu "Ignacio Martorell y las torres de la catedral de Lima": file:///C:/Users/Joan%20Galcer%C3%A0/Downloads/10422-Texto%20del%20art%C3%ADculo-41313-1-10-20140928.pdf

(51) Vegeu la biografia d'Agustí Querol Subirats: https://www.ecured.cu/Agust%C3%ADn_Querol_Subirats

(52) Vegeu Fundació Marià Benlliure: https://marianobenlliure.org/

(53) Vegeu l’entrada “Pere de Noguera” a la Gran Enciclopèdia Catalana: https://www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/pere-de-noguera

(54) Vegeu “Pedro Paulet, pionero de la era espacial”: https://www.astromia.com/biografias/pauletmostajo.htm

(55) Vegeu l’entrada “Santa Maria del Mar” a la Wiquipèdia: https://es.wikipedia.org/wiki/Distrito_de_Santa_Mar%C3%ADa_del_Mar

(56) Vegeu “Butifarra”: https://comidasperuanas.net/butifarra-peruana/

(57) Vegeu l’entrada “Son de diablos” (Ball de dimonis) de la Wiquipèdia: https://es.wikipedia.org/wiki/Son_de_los_diablos

(58) Vegeu “Jironear”: https://www.limalaunica.pe/2018/07/jironear-cronica-limena.html